

La toponímia d'un mapa de la muntanya de Mallorca com a refugi de la població de l'illa (1594)

Joan Bauzà Llinàs i Antoni Ginard Bujosa

Introducció

Un mapa molt primerenc i, probablement, un dels exemplars cartogràfics més antics conservats referits a Mallorca és una representació d'una part de la Serra de Tramuntana de l'any 1594. És un document enviat a la cort de Felip II per, en cas d'una invasió turca, definir i indicar els indrets de refugi per a la defensa de la població als llocs de relleu més inaccessible.¹

El mapa (Archivo General de Simancas, Valladolid; MPD 07-136) anava adjunt a un lligall titulat 1594 / *Las preuenciones que se hizieron en el Reyno de Mallorca* (AGS; Guerra y Marina, 414-82), que conté dos documents inèdits: una relació de diligències i prevencions de guerra i una relació de la muntanya de Mallorca, que és pròpiament una descripció dels continguts del mapa.

El nostre objectiu és presentar la toponímia que contenen dos dels documents, tant el mapa com la seva relació descriptiva, referida sobretot a passos de muntanya i a noms del litoral, de llocs i de viles. Així mateix, s'afegeixen una sèrie de propostes d'interpretació i de localització dels topònims més opacs, més desconeguts o que poden haver canviat.

49

Prevencions de guerra; descripció i mapa de la muntanya

El 18 de setembre de 1594 les notícies sobre l'albirament de vaixells turcs a l'est de Sicília donaven lloc a la transmissió d'instruccions per prevenir un possible atac i incursió dels otomans. En aquell context, es realitzava la descripció de la part central de la Serra de Tramuntana com a lloc de defensa de la població no apta per a la guerra, que anava acompanyada del mapa d'aquella part de l'illa. Els fets es produïen pocs dies després de la mort del virrei Lluís Vic i Manrique (6 de setembre de 1594); Pere Vivot,² que actuava com a lloctinent general del regne de Mallorca, comunicava a la cort de Felip II la planificació de les possibles accions en cas de guerra i manava fer la descripció i el mapa de les parts més

---

¹ A aquest document ja hi férem una breu aproximació, sobretot pel que fa a la transcripció de la toponímia, que conté diverses errades. Vegeu Díaz et al. (1988).

² Pere Vivot (+ 1607) fou procurador reial del regne de Mallorca i virrei interí (1594 i 1604). Després de la mort del virrei Lluís Vic, el 6 de setembre de 1594, Pere Vivot ocupà interinament el càrrec, que jurà el dia 7 de setembre, fins a l'arribada del nou lloctinent general, Ferran Sanoguera, el 20 de gener de 1595 (vegeu Juan, 2002: 46).

altes de la Serra de Tramuntana com a indret d'interès defensiu.

En aquell context, durant la segona meitat del segle xvi, enfront de l'amenaça d'un atac des de l'exterior, el recurs de desplaçar al refugi de les muntanyes la població no apta per a la lluita era una possibilitat considerada per les autoritats, encara que sembla que no hi havia cap previsió de les mesures que s'haurien d'adoptar. En aquest sentit, el 18 de juliol de 1576, s'informava, secretament, des de Mallorca, a Antonio Pérez:

[...] Ninguna resolución tienen tomada ni orden dada de lo que han de hazer quando el armada venga, que ni saben quanta gente podrán del Reino meter en esta Ciudad ni si ésta basta ni quanta han menester de fuera ni dónde han de poner la gente ynútil del Reino porque aunque dizen que la han de poner en unas montañas que dizen son fuertes, ni las tienen vistas ni reconocidas como conviene ni visto la gente que-s menester para defenderlas, ni qué agua tienen ni tampoco dada orden de las que han de tener en esta ciudad (extret de DEYÀ BAUZÀ, 2004: 43-44).

Precisament, la mateixa Relation de las diligencias y preuentiones de Guerra, de 1594, signada per Pere Vivot (a la qual ens tornarem a referir), informa que l'any 1577 s'havien pres mesures per tal de refugiar la població a les muntanyes:

La misma noche [18 de setembre de 1594] mande reconocer todos los papeles, y escriptura de los otros lugartinentes passados y cartas de Vra. Magd. tocantes a cosas de guerra, y alle una carta de Vra. Magd. del anyo 1577 en siffra con el abecedario della para don Michel de Moncada³ y refferendada por el secretario Delgado,⁴ que da orden de lo que hauia de hazer en caso que vieniera la armada turquesca aquel anyo como se sospechaua y tambien he hallado un memorial que el dicho don Michel de Moncada dexo a don Anton doms⁵ sobre lo mesmo y sobre la fortiffication y otros papeles a este propósito.

Quan esmenta les ordres per defensar la ciutat, amplia la informació sobre les disposicions de 1577:

La orden que pensaua tener en caso de sitio en esta ciudad de Mallorca es conforme a la carta de Vra. Maiestad de 1577 con la qual mandaua a don Michel de Moncada que en este caso se enserrasse en esta ciudad con el maior golpe de gente que pudiesse sacando della la gente inutil como la demas del Reyno y retirandola a la montanya y que don Gonçalo Bracamonte que entonces era en este Reyno quedasse en el campo con la demas gente con titulo de maestro de campo y que procurasse en conduzir en ella bastimientos y vituallas

3 Miquel de Montcada i Bou, natural de València, prenia possessió com a lloctinent general de Mallorca el 22 de juliol de 1576. Accelerava les començades obres de fortificació de la ciutat i propiciava la construcció de torres de defensa a la costa. Destinat a Sardenya com a lloctinent general, fou substituït, el gener de 1578, per Antoni d'Oms (vegeu Juan, 2002: 42-43).

4 Juan Delgado (+ 1585), secretari de guerra de Felip II des de 1571.

5 Antoni d'Oms de Santapau i Salbà fou nomenat virrei de Mallorca el 8 de juliol de 1577 per substituir el virrei Montcada. Va jurar el càrrec l'1 de gener de 1578. Prosseguia els treballs de fortificació de la ciutat, amb la introducció de modificacions al projecte fet de Fratin. Antoni d'Oms moria el 21 de setembre de 1582 (vegeu Juan, 2002: 43-45).

bastantes no solo para la gente del pais mas aun para la gente estrangera que auia de venir de socorro.

L'any 1594, els documents sobre les prevencions de guerra i la descripció de la muntanya de Mallorca, que justifica el mapa de part de l'illa, formen part d'un lligall titulat 1594 / *Las preuenciones que se hizieron en el Reyno de Mallorca* (AGS; G y M, 414-82). Com que són uns textos inèdits, se n'ha fet la transcripció, de la qual només tindrem en consideració els aspectes toponímics del mapa i de la relació descriptiva de la segona part.

La primera part és la *Relation de las diligentias y preuenciones de Guerra que se an hecho, en esto Reyno de Mallca. desde los 18 de 7bre que se entendio que larmada turquesca era el faro sobre de Missina, hasta el dia presente que contamos 20 de octubre del mismo año 94.*

La segona part és la *Relacion hecha por mandado del Capitan Gral. Pere Viuot Regente el Officio de la Procuracion Real y Lugartte. General del Reydo. de Mallorca de la Montaña del, por Ramon Cos y Juanote Bruy caualleros para ver adonde se podra recoger mas commodamente la gente inutil en caso de armada turquesca.*

Les prevencions de guerra incorporen diferents aspectes sobre les parts altes de la Serra de Tramuntana, tot fent referència a les provisions necessàries per a la supervivència i el trasllat d'unes setanta mil persones, juntament amb les característiques de les quatre zones fortes de la muntanya.

La relació de les diligències i prevencions de guerra especifica els aspectes següents:

51

[...] Que en descubriendose la armada hagan retirar toda la gente inutil mujeres, ninyos y viejos de 60 anyos arriba con un Jurado y lugartiente de Bayle la tierra adentro a las montanyas [...]

Item que toda la demas prouision bastimientos y vituallas trigo ordio llegumbre y ganados de todo genero se retiren a la montanya y para esto que manden a los pastores y duenyos de ganado que esten apercebidos para quando les mande al capitan y bayle que retiren los dichos ganados.

Item que manden hazer llista de todas las bestias de carga nombrando personas de confiansa que tengan cargo de que en dichas bestias se cargue la ropa y vituallas necessarias conforme la orden susodicha aduertiendo que los que tengan a cargo los dichos bagajes sean de la gente inutil para pelea por no disminuir la fuersa de la gente de guerra. [...].

*Toda la parte de Poniente Maestro y Tramontana desta Isla es montanyosa y aspera desde Andrache a Pollença pero la que es fuerte y inespugnabble es la parte de las montanyas de **nra. senora de Luch questa senyalada en el disenio de color amarillo** la qual es capacissima que pueden caber en ella las 70 [mil] personas y muchas mas y todos los ganados y bestias para prouision es muy abundante de aguas y lenyas y estan muy abrigadas tienen algunos passos que facilmente se pueden guardar **como se vee en el disenyo** por sus propios nombres de los quales se hara particular mencion para que en caso que sea menester les hallen [...].*

La relació de la muntanya de Mallorca, que descriu els continguts del mapa, amplia la

informació:

Primer, el terme de Lluç

es muy grande en el qual hay lugares muy comodoss y grande prouision de leña y otros bastimentos para hazer barracas o joças y hay muy grande alzinar con muchas aguas corrientes en grande habundancia. Ay assi mesmo mucha cantidad de todas suertes de carnes y muchos conrradissos solo hay falta de molinos de los quales se ha de proueher de la parte de la Villa de Pollença de la Vall den March hay seys de donde se proueheran de arina.

Este fuerte de los montes de Luuq que como se ha dicho tiene nueue passos para guardar es grande y capas para regoger en el toda la gente y bestiares del Reyno. [...]

Segon, pel que fa al fort 2, a la vall de Cúber,

si dicha fortification se sierra o junta con los Tossals verts que es el termino de Luq dentro dicha fortification hay muchas leñas, muchos conrradissos, muchas aguas y muchas partes comodoss adonde recogerse saluo que en dicha fortification no hay ningun molino pero pueden se proueher como dicho tengo de la Vall den March a la parte de Pollença hay seys molinos de agua y por la parte de Soller hay 17 y por la de Daya hay 7 y por la de Valldemossa hay 7 y por la parte de Coanegra ay 8 y assi mesmo por la de Alaron ay 7 y dentro de las dichas montañas puede estar todo el bestiar del llano en tiempo de necesidad.

*Este segundo fuerte de montañas que tiene 10 passos que guardar es grandissimo y tan fuerte como el primero y se junta con el y **los numeros de cada capitulo corresponden a los de la traça.***

Tercer, quant a la zona del Teix,

Fortification del Teix separada del fuerte del termino de Luque y otras partes. [...] En esto se concluye toda la fortification d'el Teix salliendo de Soller y Valldemuça boluiendo para el camino de Alfabia juntamente con todas las montañas q. le estan junctas y dicho luhar es muy prouido de leñas conrradizos y aguas y muy sufficiente para recoger y tener bestiares.

Este fuerte 3 del teix no lo es tanto como los otros por estar mas abierto y hauer menester mas gente que le guarde y estar mas cercano de la Ciudad y assi en caso de armada no conuiene retirar gente inutil en el pues tenemos los dos fuertes primeros que son inexpugnables y commodos y sera no tener la gente tan desrramada.

Quant a la vall d'Orient,

se puede serrar pero no es tan fuerte como los primeros [...].

Avui en dia, més de quatre-cents anys després, és difícil imaginar el trasllat i la supervivència d'unes setanta mil persones concentrades en uns indrets reduïts i en condicions extremes, sobretot durant l'hivern. El nombre de persones és tan sols una aproximació. Sobre la població total, els resultats de la visita del virrei Lluís Vic, de 1585, aporten un còmput mínim de 115.000 habitants: 89.727 a la Part Forana i 25.000 a la ciutat (vegeu Rosselló i Vaquer, 1977: 319-320). La xifra, probablement només referida a les persones «de comunitat» (útils i inútils per a les armes), sembla molt més realista que la derivada d'un ban del

mateix virrei Lluís Vic i Manrique, de 14 de novembre de 1591, segons el qual la població de Mallorca seria de 74.094 habitants (vegeu Llabrés, 1917).

Les prevencions de guerra i l'obra de Joan Binimelis

Una circumstància afegida, però interessant, del mapa i de la descripció de l'any 1594 és la seva possible relació amb l'obra coetània de Joan Binimelis. En efecte, primer, la datació de 1594 és coincident amb la redacció dels textos en català de la història de Mallorca (1593-1595). Segon, el contingut del mapa sobre el concepte de fortificació a l'interior de l'illa enfront d'un perill exterior seria complementari de les descripcions del litoral i els mapes de l'obra de Binimelis. Tercer, i més directament, la qüestió de les muntanyes com a llocs de fortificació és objecte d'una referència explícita, en primera persona, als textos de Binimelis.

Al text de Binimelis, en començar la descripció de la costa d'Escorca, el primer topònim esmentat és Cala Codolar, que és precisament també el primer topònim del litoral del mapa de 1594. Joan Binimelis especifica que:

*Aquí [a Cala Codolar] fenecen los términos y límites marítimos de Escorca en donde se descubren y ven otras cosas dignas de ser sabidas las que deixo por haber tratado de ellas, en el **tratado de la fortificación de los montes de la Isla de Mallorca que tengo hecho** y pronto de dará a luz para más utilidad y provecho de mi patria.* (BINIMELIS, edició de 1927, IV: 96).

Aquell tractat de Binimelis ha de tenir correspondència amb l'obra esmentada per Bover: *III. Tratado de los montes de la isla de Mallorca*, com a manuscrit, citat a la vegada per Barberi (vegeu Bover, 1868: I, 103).

Les referències precedents plantegen diferents qüestions. Primera, del possible tractat de fortificació de les muntanyes fet per Binimelis no en tenim altres notícies i ens és desconegut, però, a la vista de la documentació analitzada, tot fa pensar que Joan Binimelis, entre 1593 i 1601, bé tenia el treball elaborat, bé conegué o pogué veure el mapa i la descripció ordenats per Pere Vivot, que dugueren a terme, com veurem, Antoni Verger i dos cavallers.

En segon lloc, el dubte són les connexions entre els dos coetanis, Joan Binimelis, més humanista, i Antoni Verger, més tècnic; a més del fet que tant l'un com l'altre podrien haver disposat de cartografia prèvia per dur a terme els seus mapes posteriors. Aquests interrogants, de moment, només els podem deixar enunciats.

El mapa de 1594

Mapa de part de l'illa de Mallorca que representa la part central de la Serra de Tramuntana, des dels vessants sud-occidentals del puig del Teix fins a la zona nord-oriental del terme d'Escorca, entre la mar, Valldemossa, Bunyola, Alaró, Selva, Campanet i Pollença.

El mapa és un manuscrit sobre paper, en tinta i colors, de 576 x 428 mm, sense indicació d'autor, de data ni lloc de realització, però aixecat a Mallorca l'any 1594. Sense referències d'escala gràfica ni d'unitats de mesura, l'àrea representada és ben identificable i, encara que no respecti una escala justa, la imatge segueix un criteri de proporcions de distàncies i posicions prou acceptable.

Per tal de calcular-ne l'escala, s'ha calibrat la imatge del mapa de 1594 amb una aplicació informàtica que projecta una malla georeferenciada, amb quadrícules d'un quilòmetre quadrat, definida sobre la base de catorze punts de referència; l'escala general aproximada resultant és 1 : 55 000. La major precisió coincideix amb la línia de la costa, i les majors distorsions apareixen cap al vessant meridional de l'interior.

L'orientació del mapa està desplaçada cap a gregal, amb el nord cap a l'angle superior de l'esquerra. Té una rosa dels vents de 16 puntes (vuit de grosses i vuit de petites), a l'anomenat Fuerte 1 (centrat en el santuari de Lluç). Té una flor de lis per indicar el nord (també desplaçat a gregal) i una petita creu per indicar l'est (la direcció cap a Jerusalem). Hi ha escrits altres vents: mijorn, mastral, ponent. Enmig de la rosa: nuestra senjora de Lluch i Lluch (amb un signe).

54

El mapa fa ús de signes convencionals (per a les viles i alguns llocs, en vermell) i de lletres i números (per marcar els passos a defensar). La representació del relleu és senzilla, amb alguns puigs en perspectiva i les diverses àrees delimitades amb línies perimetrals i ombres de color, marcant les zones de separació i els passos d'accés. És destacable el contorn del litoral, on el port de Sóller és ben evident, juntament amb l'illot de l'Illa (s'Illeta) i un signe circular amb un punt enmig que podria referir-se a la Foradada. És significatiu —a diferència dels mapes de Binimelis— que el mapa de 1594 només tengui un signe relatiu a torres de la costa, situat part damunt del port de Sóller (en farem referència més endavant, en parlar de la toponímia litoral).

És un mapa fet amb finalitats defensives; les parts més altes de les muntanyes de la Serra tenen la funció de servir com a lloc de refugi en moments de perill. La inseguretat derivada de les incursions puntuals i del constant perill latent de l'exterior, obligaven a prendre mesures per a la defensa, i per a qui no la practicava amb les armes a la mà, la forma més segura era cercar un amagatall ben arcerat i amb provisions. Aquesta seria la característica definidora del mapa de 1594.

El document defineix fins a quatre àrees, o forts: els dos més importants, primer i segon, estan centrats entorn de les valls de Lluç i de Cúber, dins el terme d'Escorca, fets ressaltar amb un fons de color groc; els dos secundaris són el tercer, a les altures del Teix, i el quart, a la vall d'Orient. Hi consten els noms dels passos d'accés a cada un dels forts.

Cap al quadrant inferior de la dreta, el mapa inclou el detall del nombre d'homes d'armes per defensar cada pas dels dos primers punts forts.

Los 2 fuertes señalados de color Amarillo es todo una misma fortaleza y tiene 19 pasos o entradas, an menester por guardarles 256 hombres, y sera inexpugnable. Cabran en ella

toda la gente inutil del Reyno / tiene Aguas lenyas, y otras comodidades y muchos molinos a la alda de los dichos montes.

Fuerte 1. De Lluch. tiene 9 passos senyalados con 9 letras	Fuerte 2 tiene dies passos nombrados con 10 numeros
A – 25 hombres	1 – 10 hombres
B – 20	2 – 2
C – 20	3 – 12
D – 50	4 – 25
E – 4	5 – 20
F – 4	6 – 10
G – 2	7 – 10
H – 10	8 – 4
I – 6	9 – 12
	10 – 10
Hombres – 141	115

Autoria i datació del mapa

Com hem indicat, el mapa manuscrit no inclou referències d'autor ni de data d'execució. Ara bé, la relació de les diligències i prevencions de guerra especifica aquesta informació. Segons el detall de les instruccions del virrei interí Pere Vivot:

Tambien embie dos caualleros y un enginyero a reconocer y visitar las montanyas con instruction que reconoscan las mas fuertes, y los passos que se han de guardar y la gente que aura menester para ellos y como se pueden fortifficar los quales lo hizieron con mucha diligencia y curiosidad y dieron relation muy particular de todo que se vera a parte.

Més endavant, el mateix document identifica les persones responsables de la descripció i del mapa:

Haiendose de retirar en caso de armada la gente inutil a las montanyas que seran numero de 70.000 personas conforme a la orden dada y a la voluntad de V. majd. me parecio necesario reconocerlas primero y saber como se pueden guardar y que gente puede caber en ellas y la comodidad del biuir y otras circunstancias necessarias embie dos caualleros Ramon cos y Joanote Brull y con ellos Antonio Verger sculptor y muy ingenioso para este effecto con la instruction conueniente de lo que auian de hazer estuuieron dies dias y bueltos me truxeron relation muy particular y distincta puesta la montanya fuerte y los passos que se an de guardar en disenyo y pintura ques la siguiente.

Per tant, l'autor del mapa és *Antonio Verger sculptor*, també anomenat *enginyero*. El termini de realització del mapa (uns deu dies) i de la relació descriptiva s'ha de situar entre el 18 de setembre i el 20 d'octubre de 1594, possiblement durant la primera quinzena del mes d'octubre. Antoni Verger és considerat *muy ingenioso para este effecto* [per aixecar el mapa]. Els termes *disenyo y pintura*, així com *traça* (a la descripció), són, òbviament, sinònims de «mapa».

A més d'aquest mapa, Antoni Verger és més conegut pel fet que també és l'autor de dos plànols, l'any 1596, que són complementaris: un mostra l'estat de les obres de les murades de la ciutat de Mallorca; l'altre fa referència a la continuació del projecte de fortificació. Els plànols, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona), tenen escales gràfiques en canes mallorquines [escala aproximada 1 : 4 000] i estan datats a Mallorca el 15 de setembre de 1596. Hi ha constància de l'autoria: *Treta dita Planta Justa y Recta vt Jacet p mi Antoni Verger Sculptor p art de Angulos depositio [...]* (vegeu Tous, 2002: 32-38).

Malgrat les diferències entre el mapa de 1594 i els plànols de 1596 (centrats en la planimetria urbana, a major escala, molt més acurats i acabats), hi ha algunes similituds estilístiques. Una molt evident és el color i la manera de representar la superfície de la mar.

L'escultor i «enginyer» Antoni Verger (ciutat de Mallorca, circa 1555 - 23 de desembre de 1635) fou un artista reconegut i responsable de la fàbrica de diferents obres d'art i arquitectura, com el portal major de la Seu (1592-1601) (vegeu Carbonell, 1996). Era un personatge significat que, com Joan Binimelis, formà part del cercle del bisbe Joan Vic.

Antoni Verger dominava la planimetria a causa de la seva activitat professional. Com ha posat de manifest Mercè Gambús:

hasta fines del s. xvii y a falta de la institucionalización de la figura del arquitecto, se produjo un cierto intrusismo profesional protagonizado por algunos escultores, que amparados en su prestigio personal, asumieron tareas arquitectónicas como diseñadores y superintendentes (GAMBÚS, 1987: 159).

D'altra banda, els cavallers *Ramon Cos y Joanote Brull*, que acompanyaren Antoni Verger, serien identificables amb el capità Ramon Descós Desbrull, propietari (1575) de Son Cós (Marratxi) (GEM, 4: 286), i amb Joanot Desbrull, que tenia propietats a Pollença (vegeu Massot, 2010: 28).

Topònims del mapa i de la relació de la muntanya de Mallorca

La toponímia del mapa i de la relació de la muntanya de Mallorca registra particularment passos de muntanya, orònims, noms del litoral, llocs i viles. Les taules inclouen la transcripció del topònim del mapa, del de la relació descriptiva, la identificació i la situació dels noms menys coneguts. L'apartat d'observacions es reserva a les propostes per interpretar i localitzar els topònims més opacs o que poden haver canviat.

La situació dels topònims a la cartografia actual s'indica de manera abreujada. Per a la georeferenciació s'han utilitzat les fonts següents:

- IGN: *Mapa Topográfico Nacional de España*. Escala 1 : 25 000. Madrid: Instituto Geográfico Nacional. 2001.
- MTIB: *Mapa Topogràfic de les Illes Balears*. Escala 1 : 5 000. Mallorca, 2006 (servidor Infraestructura de Dades Espacials de les Illes Balears).
- MP: Mascaró Pasarius, J. (1958). *Mapa General de Mallorca*. Escala aprox. 1 : 31 250. Mallorca.

La codificació indica el mapa de referència i la quadrícula del topònim. En el cas de la cartografia de l'IGN i del MTIB, el sistema de definició és el proposat pel manual de Strahler (1989: 19) segons el sistema de projecció UTM: una quadrícula es designa per les coordenades a partir del vèrtex inferior esquerre (primer la longitud i després la latitud). El codi segueix una notació reduïda de les coordenades. En el mapa de Mascaró Pasarius se segueix el criteri de la referència del número del full i les quadrícules corresponents.

És evident que la base lingüística dels topònims és el català de Mallorca. La llengua del mapa és el català, amb alguns noms i indicacions en castellà. La relació descriptiva està redactada en castellà, la qual cosa afecta sobretot la denominació d'alguns genèrics (per exemple, pas - passo).

Fort 1, centrat a Lluc, amb nou passos:

	MAPA	RELACION...	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[1]	Fuerte 1 dicho de Lluch		Fort 1, dit de Lluc		
[2]	Puix Tumi	Puig Tumi	Puig Tomir	MP 5-7C	
[3]	A - al baraquar den marc	<i>passo el qual se dize el Barracar den March. [...] en medio del dicho Puig [Tomir] y la Padrisa</i>	El barracar d'en Marc	MTIB-9411	Antic camí de Pollença a Lluc
[4]	La padrisa	la Padrisa	La Pedrisa	MTIB-9412	Les Pedrisses
[5]		Vall den March	Vall d'en Marc		
[6]	La vall den Marc asta anant de Pollensa a Lluch ay set molins de aigo	<i>de la parte de la Villa de Pollença de la Vall den March hay seys [molins d'aigua]</i>	La vall d'en Marc, anant de Pollença a Lluc; hi ha set molins d'aigua [molins hidràulics de Llinars]	MP 1-12H	Molins d'en Llinars

	MAPA	RELACION...	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[7]	B - al tenboret	passo que esta entre la Pedrissa y la Montaña que se dize el Tamboret	El Tamboret	MP 1-8H	Penya del Tamboret
[8]		Cosconar	Es Cosconar	MP 1W-6F	
[9]	C - pas quis diu al coral de quosquonar dins albarqua	passo engosto el qual se dize el corral del Cosconar que esta en frente de la Peña de la cueua de los Pastores	Pas del Corral de Cosconar dins Albarca	MP 1W-6F	
[10]		[Peña de la cueua de los Pastores]	Penya de la Cova dels Pastors	MP 1W-6F	Balma del Cosconar [?]
[11]		possession de Albarca	Albarca	MP 5-3C	
[12]	D - al pas del molí de turuxant	passo en el molin de Turuxant	Pas del molí de Turixant	MP 4-11E	
[13]		molin de Turixant	Molí de Turixant	MP 4-11E	Sa Central [?]
[14]		Peña del molin	Penya del molí [de Turixant]		
[15]		boca del Torrente de Parells	Boca del torrent de Pareis	MP 1W-5G	S'Entreforc
[16]	E – pas dels tosals verts qui afronta a omalluix	passo q. se dize als Tosals verts muy engosto	Pas dels Tossals Verds que afronta amb Almallutx	MP 4-10H	
[17]		Tossals verts	Tossals Verds	MP 4-9I o 11I	
[18]	F - Al Salt den conill qui afronta en cal Sinor de messenella	passo a la mano derecha al Salt den Cunill el qual es muy engosto	Salt d'en Conill que afronta amb cal Sinor [senyor?] de Massanella	MP 10-1A	Salt de s'Aigua
[19]	G - al pas del grau magor	passo muy engosto que se llama el Grau mayor	Pas del grau major	IGN-9105	Grau des Ruc (damunt el salt de la Bella Dona)
[20]	H - al portell del Satri	<i>passo que se llama el Portell del Satriy [...] abaxando de una peña</i>	Portell del Setrill	MP 5-6G	Portell des Vent

	MAPA	RELACION...	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[21]	al fronto	<i>passo engosto [...] de una parte tiene la montaña que se dize al fronte y de la otra parte se dize la Peña dicha fontaça</i>	Pas estret que a una part té la muntanya dita <i>al fronte</i> i de l'altra part la penya dita Fontassa	IGN-9507 i MP 5-9F	El Frontó
[22]		[Peña dicha fontaça]		MP 5-9E	Penyal Xapat [?]
[23]	1 - La fontasa		La Fontassa	IGN-9408	Font de sa Mina

Fort 2, centrat a Cúber, amb deu passos, que es grandissimo:

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[24]	Fuerte 2 dicho Cuber Almaluig Binimorach y Lofre	Cuber, Omaluig, Binimorach, Loffre, tosals verts, Larrom, y otros lugares	Fort 2, Cúber, Almallutx, Binimorac i l'Ofre (Tossals Verds, l'Arrom i altres llocs)		
[25]		montaña den Torrella	Muntanya d'en Torrella		Puig Major
[26]	1 - pas de la montaya den Torella	<i>1 ... a la montaña den Torrella hay un passo que dizen den Torrella [...] muy engosto y hazer un estrecho en medio de dos peñas que tiene de ancho no mas de siete o ocho palmos</i>	A la muntanya d'en Torrella [Puig Major] hi ha un pas dit d'en Torrella (molt estret, enmig de dues penyes, de no més de set o vuit pams d'ample)	MP 4-9D	Pas de sa Pomera Borda
[27]	2 - altra pas molt astret	<i>2 ... junto a dicho passo hay otro muy pequeño</i>	Un altre pas molt petit	MP 4-8E	Coma des Ribell
[28]	3 - al pas del baranc anant anves Soller	3 ... passo al Barranch hyendo azia la Villa de Soller	El barranc anant cap a la vila de Sóller [barranc de Biniaraix]	MP 9-4B	
[29]	4 - al pas de larom demunt Soler	<i>4 ...passo del arrom [...] al vessante de dos peñas</i>	Pas de l'Arrom damunt Sóller	MP 9-2D	S'Arrom
[30]	5 - al pas de Son Bennaser demunt la vila de Soller	5 ...passo de son Benasçer ensima de la Villa de Soller	Pas de Son Bennàsser damunt la vila de Sóller	MP 8W-10G	Pas del puig de Son Bennàsser
[31]	6 - al pas morisc del fabia	6 ...passo Morisch de Alfabia a son Bennasser	Pas Morisc, d'Alfàbia a Son Bennàsser	MTIB-7497	

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[32]	7 - al pas de las vaques demunt orient	7 ...el port de las Vacas a mano ysquierda entrando a Orient	Pas de les Vaques, a mà esquerra entrant a Orient	IGN-7800	Coll des Jou
[33]	8 - al pas de ne maria demunt orient	8 ...passo de na Maria a la mano isquierda ensima de Orient	Pas de na Maria damunt Orient	MP 9-5D	
[34]	9 - al pas de la font de la para	9 ...passo de la fuente de la Parra	Pas de la font de la Parra	MP 9-7C	Font de sa Parra
[35]	10 - al pas de la foradada demunt Comasama i se aguntas an els tosals verts	10 ...passo de la foradada a mano isquierda ensima Comasema a Orient	Pas de la Foradada damunt Comasema a Orient i s'ajunta als Tossals Verds	MP 9-8A	

El fort 3, centrat en el puig del Teix:

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[36]	El Tex. Fuerte 3	Teix	El Teix, fort 3		
[37]	A - La plana de astada	A passo de Bartholomeo Estada hyendo de Soller a Daya que se llama la plana de Bartholome Estada	Pas de Bartomeu Estada, anant de Sóller a Deià, que s'anomena la plana de Bartomeu Estada	MP 8W-10A	Can Prohom
[38]	B - Saraguay	B passo del Çaragay de Guillem Peña	Pas del Xaragall de Guillem Penya	MP 8W-8D	Pas des Xaragall d'en Boqueta (Can Boqueta)
[39]	C - astret den moragues y de guellart	C passo estrecho que affrenta con Barte. Gallard y Matheo Moragues	Pas estret que afronta amb Bartomeu Gallard i Mateu Moragues	MP 8W-5F	Estret de Son Gallard
[40]	<i>D - pas de alamay [?]</i>	D passo del Torrent de Alamy en el Teix	Pas del torrent d'Alemany al Teix		[?]
[41]	E - Sebeurada	E passo que se llama la Abaurada	Pas que s'anomena de l'Abeurada	MP 8W-5G	Font de s'Abeurada
[42]	F - pas de los Basos	F passo de las Bassas	Pas de les Basses	MP 8W-5G	Ses Basses (pas d'en Miquel)

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[43]	G - culuminada	G passo de la Culluminada	Pas de la Colominada		[?]
[44]	H - font dels Cairats	H passo dels Cayrats	Font, o pas, dels Cairats	MP 8W-7G	Font des Polls
[45]	I - La partio del teyx i de pastorix	I passo de la Partio del Teix y Pastorix que se llama la foradada	Pas de la partió del Teix i Pastorix que s'anomena la Foradada	MP 8W-8G	Coll de Pastorix
[46]	<i>K - Coma de la vera</i> [?]	K passo que se dize Estret que se llama de la Vena	Pas dit Estret que s'anomena de la Vera	MP 8W-9H	Coma Vera
[47]	L - pas del garover	L passo del Garrouer ensima de Biniforani	Pas del Garrover damunt Biniforani	MP 8W-9G o 10G	Camí des Colls de Gran Dia [?]

El Fuerte 4 és identificable amb la vall d'Orient, que confronta, a tramuntana, amb els passos 7, 8, 9 i 10 del Fuerte 2; els passos hi figuren sense numerar.

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[48]	Fuerte 4 - TOT LO TERMA DE HORIENT	Valle de Orient	Fort 4 - Tot el terme d'Orient		
[49]	Al pas de onor	Para hauer de entrar a Orient a la parte derecha por las comunas de Buñola hay un passo que dizen la fuente del verger del Coll de Alfàbia	Pas d'Honor	MP 8W-12G	Es Verger
[50]		[comunas de Buñola]	Comuna de Bunyola		
[51]		[passo que dizen la fuente del verger]	Pas de la font del Verger		[?]
[52]		[Coll de Alfàbia]	Coll d'Alfàbia		[?]
[53]	honor		Honor	MP 9-1G	Mola d'Honor
[54]	al pas de Son creus	passo de la Mola de Onor a la parte de son Creus	Pas de la Mola d'Honor a la part de Son Creus	MP 9-1G	Son Creus
[55]		passo que se dize la partio a son Creus a la Barrera			[?]

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[56]		passo a la mesma Mola de honor	Pas a la Mola d'Honor		[?]
[57]	pas dels molins de Cuoanagra	passo abaxando a cohanegra el qual se dize de la canal	Pas dels molins de Coanegra (dit la Canal?)	MP 9-4I	Comellar de Coanegra
[58]		Coanegra / cohanegra	Coanegra		
[59]	al pas de la bastida	passo que se dize Portel Roig en el cabo de la Bastida	Pas de la Bastida (dit el Portell Roig?)	MP 9-6H	Font/ Penya de sa Bastida
[60]		passo de las Artigues hyendo a Orient	Pas de les Artigues anant a Orient	MP 9-6H	Ses Artigues
[61]		passo de son Vert hyendo al camino del Castillo de Alaron	Pas de Son Verd anant al camí del Castell d'Alaró		
[62]		passo a la buelta del Pin en el vessante del Castillo de Alaron del Puig del Cadena	Pas al vessant del Puig d'Alcadena [?]	MP 9-7E	Coll d'Orient [?]
[63]	Coll del madra		Coll d'Almadrà	MP 9-10D	Ses Alqueries d'Almadrà, o Clot d'Almadrà [?]

La toponímia litoral, de nord a sud, està definida a la descripció com a *Relacion de la costa de la marina de Soller y parte de la Montaña:*

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[64]	cala al codolar	por la parte del Cosconar hay tres calas la una se llama Cala Alcodolar	Cala Codolar	MP 1W-6D	Cala Codolar
[65]	cala del mix	La otra se dise Cala Mitjana	Cala del Mig	MP 1W-5D	Cala Mitjana, o del Carregador de Lluc
[66]	cala altest	la otra Cala Altest	Cala el Test	MP 1W-4E	Cala es Tests
[67]	cap de la vaca	a la Mola que esta despues del cabo de la Vaca	Cap de sa Vaca	MP 1W-3D	Morro de sa Vaca

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[68]	cap de la mola	<i>Primeramente a la Mola que esta despues del cabo de la Vaca hyendo azia la parte de Soller hay un cabo que se dize la Mola adonde hay dos passos estrechos [...] y hay mal lugar para hauer de desembarcar</i>	Cap de la Mola	MP 4-6B	Mola de Can Palou / Pas des Cocó
[69]	pas del coll de miramar	hiendo a la parte de Soller ay otro passo que se dise del Coll de Miramar el qual es ancho	Pas del Coll de Miramar	MP 4-4E	Coll de Biniamar, o de Miramar
[70]	Cala Ferera	Despues viene Cala ferrera adonde no hay desembarcadero en el qual pueden estar dos baxeles	Cala Ferrera	MP 4-2D	Cala Ferrera, o port de Fornalutx
[71]	Lilla [illot]		L'Illa	MP 4-1E	S'Illeta
[72]	coll de Lilla	passo que se dize el Coll del Illa	Coll de l'Illa		[pot estar desubicat]
[73]	Las puntas		Les Puntas	MP 8-6B	Ses Puntas
[74]	coll de lera	los cabos adonde desembarcaron los moros quando fueron a Sollar hay mal passo y no pueden passar por mas de un passo para hauer de yr a Soller que se dise del Era junto a la Atalaya	Coll de l'Era	MP 8-6C	Pas de sa Torre [?]. També podria situar-se a l'actual coll de s'Illa
[75]		[junto a la Atalaya]	Talaia de Sóller		També antiga torre des Coll des Cingle

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[76]		La fortaleza de Soller no guarda nada por estar en mal lugar y tener padastre y solo sirve para que no entren en el puerto pudiendo entrar por el coll del era	Fortalesa del port de Sóller	MP 8-5D	Sa Torre (port de Sóller)
[77]	La pedra picada	una fortaleza a la piedra Picada guardaria que no desembarcassen a los cabos ni entrasen por el coll del era por donde fueron los moros a Soller y de dicha fortaleza guardaria el puerto de Soller y no tiene ningun padastre como ahora tiene la q. hay	La Pedra Picada	MP 8-6C	Torre Picada
[78]	S. Caterina		Oratori de Santa Catalina	MP 8-5C	
[79]	port de Soller	puerto de Soller	Port de Sóller	MP 8-5D	
[80]	alconasa	cala del Conassa lugar que no se puede guardar por ser abierto ni menos se puede guardar hasta el agua dulce por ser assi mesmo habierto pero no pueden entrar en ningun lugar de la montaña	Alconàsser	MP 8-3F	
[81]	cala de daya	La Cala de Daya es lugar adonde pueden estar quatro vaxeles	Cala de Deià	MP 8W-6C	
[82]		passo a la foradada	Pas a la Foradada		
[83]		en un passo ensima la montaña ques muy engosto y baxo	Pas molt estret i baix		
[84]		En el puerto de Valldemuça hay un passo			

	MAPA	RELACION	IDENTIFICACIÓ	SITUACIÓ	OBS.
[85]		passo que se dize la coua den Claret	Pas de la Cova d'en Claret, dita de Son Ferrandell	MP 16-7A	Coll d'en Claret

El nom del *Coll de l'Illa* [72], que el mapa situa davant l'illot de *L'Illa* [71, s'Illeta], podria estar mal ubicat, atès que l'actual coll de s'Illa, segons el mapa i la lectura de la descripció, podria correspondre a l'anomenat *Coll de l'Era* [74].

D'altra banda, com s'ha dit, el mapa de 1594 —a diferència dels mapes de Joan Binimelis— té un únic signe de torre a la costa, situat part damunt el port de Sóller. El signe podria referir-se a la talaia de Sóller [75], o servir per reiterar la necessitat de la torre de *La pedra picada* [77] on es plantejava edificar-la des de 1561, per tal de defensar el pas des de la cala de ses Puntes (la torre fou aixecada entre 1614 i 1622).

En termes comparatius, entre cala Codolar i la cala de Deià, els mapes de l'obra de Joan Binimelis (datables l'any 1601) registren la mateixa densitat de topònims, tot i que el grau de correspondència és només del 50 per cent. En particular, als mapes de Binimelis hi destaquen les torres de la costa.

Els noms de viles i llocs, la majoria dels quals estan consignats amb signes convencionals al mapa, són:

	MAPA	RELACION...	IDENTIFICACIÓ
[86]		Villa de Pollença / Villa de Pollença / Pollença / Pollença	Vila de Pollença / Pollença
[87]	Lluch / Nuestra seniora de Lluch	Lluch / Lluque / nra. Sra. de Lluque / Luq / termino de Luque / termino de Luq / montes de Luuq	Lluc
[88]	vall de mosa	Valldemossa / Valldemuça	Valldemossa
[89]	daya	Daya	Deià
[90]	Soller	Villa de Soller / Soller	Sóller
[91]		marina de Soller	Marina de Sóller
[92]		<i>costa de Marina [de Valldemossa]</i>	Marina [de Valldemossa]
[93]	raxa		Raixa
[94]	Buiola	Buñola	Bunyola
[95]	Laro	Alaron / Alaro	Alaró
[96]	castell de laro	Castillo de Alaron	Castell d'Alaró
[97]	puix de lal cadana	Puig del Cadena	Puig de l'Alcadena
[98]	Biniselem		Binissalem

[99]	Comasana		Comassema
[100]	almadra		Almadrà
[101]	sollerich		Solleric
[102]	Selva		Selva
[103]	Canpanet		Campanet
[104]		Reyno de Mallorca	Regne de Mallorca
[105]		<i>Montaña / Montaña del [del regne de Mallorca]</i>	Muntanya
[106]		Alfabia	Alfàbia
[107]		la Ciudad	Ciutat (Mallorca)
[108]		<i>Falaniche [castillo]</i>	Castell de Felanitx
[109]		<i>Pollensa [castillo]</i>	Castell de Pollença

Conclusions

Una primera conclusió essencial derivada de l'anàlisi i transcripció del mapa de 1594 i de la seva relació descriptiva és el fet d'haver conegut indubtablement l'autor del mapa: Antoni Verger. És el mateix autor dels dos plànols de les murades de la ciutat de Mallorca, d'escala aproximada 1 : 4 000, datats a Mallorca el 15 de setembre de 1596. En efecte, Pere Vivot, virrei en funcions, encomanava el reconeixement de la muntanya a dos cavallers, juntament amb Antoni Verger, «escultor i enginyer», a qui se li han d'atribuir directament les aptituds necessàries per a l'elaboració del mapa. Els cavallers Ramon Cos (Descós) i Joanot Brull (Desbrull) també serien els responsables de la part descriptiva.

Quant a la datació, el termini de realització del mapa (uns deu dies) i de la relació descriptiva s'ha de situar entre el 18 de setembre i el 20 d'octubre de 1594, possiblement durant la primera quinzena del mes d'octubre. El mapa manuscrit no té referències d'escala. L'àrea representada és ben identificable i, sense respectar una escala justa, segueix un criteri de proporcions de distàncies i posicions prou acceptable. L'escala general aproximada és 1 : 55 000.

En segon lloc, de l'anàlisi dels topònims del mapa de 1594 i de la relació descriptiva se'n deriva més d'un centenar de noms. D'una banda, hi ha una alta —lògica— correspondència entre el mapa i la seva descripció. Però, d'altra banda, la part descriptiva inclou més topònims que el mapa en el cas de la vall d'Orient; així mateix, el mapa representa més viles i llocs que els esmentats a la descripció escrita. La correlació es manté en la vintena de noms de la costa.

Potser l'aportació toponímica més interessant dels dos documents són els noms dels passos de muntanya, amb el benentès que els llocs d'accés a la muntanya tinguin una denominació. En alguns casos, els passos només apareixen indicats i ubicats, però sense nom.

Tot i que hi ha noms de passos que són obscurs, és possible detectar diversos canvis de denominació. Alguns exemples: *la muntanya d'en Torrella* [22 i 23] és el Puig Major; *el Portell del Setrill* [20] seria el Portell des Vent; *el Pas de les Vaques* [32] seria el Coll des Jou; *el Pas o Plana de [Bartomeu] Estada* [37] seria Can Prohom; *el Pas del Xaragall de Guillem Penya* [38] seria el Pas del Xaragall d'en Boqueta; *la Font o Pas dels Cairats* [44] seria la Font des Polls; o també els desconeguts *Pas del Garrover* [47] o del *Portell Roig* [59].

Fins i tot, seria possible localitzar altres passos, «molt estrets», que no tenien nom, com els que podrien correspondre als anomenats actualment Pas de sa Pomeria Borda [26] o la Coma des Ribell [27], al vessant del Puig Major.

En conjunt, el mapa i la descripció de la muntanya de 1594 tenen interès en la mesura que suposen un primer document cartogràfic de Mallorca, aixecat sobre la base del coneixement del territori, que abasta un àmbit d'uns 450 km² (un 12 per cent del total de l'illa). És molt acceptable la imatge aconseguida de la part central de la Serra de Tramuntana (litoral i interior), mitjançant l'ús d'un llenguatge cartogràfic primitiu. Els passos de muntanya tenen un interès específic. La concepció de la muntanya com a lloc de refugi explica les característiques, i també les limitacions, del mapa.

Bibliografia

- BERNHARD, J. *Map Analyst 1.3.22*. Oregon State University, 2005-2012 [recurs electrònic].
- BINIMELIS, Juan (1927). *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*. Palma: Imprenta de José Tous.
- BOVER, Joaquín María (1868). *Biblioteca de escritores baleares. Tomo I*. Palma: Imprenta de P. J. Gelabert.
- C[ARBONELL], M. (1996). «Verger, Antoni», a *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura de les Illes Balears, vol. 4*, pàg. 364-366.
- DEYÀ BAUZÀ, Miquel J. (2004). «La geoestratègia mediterrània en el segle xvi. El seu impacte en la creació del sistema defensiu balear», a l'centenari de l'enderrocament de les murades de Palma, 1902-2002. Palma: Ajuntament de Palma. Servei d'Arxius i Biblioteques (Rúbrica; 13). Pàg. 31-46.
- DÍAZ, Ramon; GINARD, Antoni; PICORNELL, Climent; RULLAN, Onofre; SEGÚI, Joana M. (1988). «Un mapa de part de l'illa de Mallorca de l'any 1594 (Circa)», a *Treballs de Geografia*, 40, 113-117.
- GAMBÚS SAIZ, Mercedes (1987). «El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos xvi y xvii», a *BSAL*, 43, 157-172.
- GONZÁLEZ DE CHAVES ALEMANY, Juan (1986). *Fortificaciones costeras de Mallorca*. Palma: Colegio Oficial de Arquitectos de Baleares.
- Gran Enciclopèdia de Mallorca (1989-1998)* [GEM]. Mallorca: Promomallorca Ed.
- JUAN VIDAL, Josep (2002). *Els virreis de Mallorca, ss. xvi-xviii*. Palma: El Tall.
- LLABRÉS, Gabriel (1917). «Habitantes de Mallorca en 1591», a *BSAL*, xvi, 324.
- MASSOT RAMIS DE AYREFLOR, M. José (2010). «Herencia y reproducción social en una Casa noble mallorquina: los Desbrull», a *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 20, 7-42.
- ORDINAS GARAU, Antoni; ORDINAS MARCÉ, Gabriel; REYNÉS TRIAS, Antoni (2006). *La costa d'Escorca*. Palma:

Institut d'Estudis Baleàrics; Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient.

ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon (1977). «*Visita de D. Lluís Vich, virrei de Mallorca, a les torres, homes d'armes i material de defensa de Mallorca (1585)*», a *Fontes Rerum Balearium*, I, 305-322.

STRAHLER, Arthur; STRAHLER, Alan (1989). *Geografia Física*. Barcelona: Omega.

TOUS MELIÀ, Juan (2002). *Palma a través de la cartografia (1596-1902)*. Palma: Ajuntament de Palma.

